

Функцыянальнасць дамавіка звязана як са станоўчым, так і з адмоўным уздзеяннем гэтай істоты. Паводле сведчанняў інфармантаў, ён “бывае злы і добры” (в. Матнявічы Чачэрскага р-на) [1, с. 25]. Прывядзем прыклады з міфалагічных апавяданняў, дзе гаворыцца пра дапамогу дамавіка: “калі сям’ю ждучь няшчасці, то ён прадупраджае аб гэтым: стукае каструлямі, ложкамі на кухні ці яшчэ чым-небудзь” (в. Людзвінаўка Светлагорскага р-на) [1, с. 23]. Звычайна дамавік дапамагае таму гаспадару, які яму падабаецца: “Калі яму нравіцца хазяін, то ён будзе дапамагаць яму, абараняць хату, парадак і пакой” (в. Бальшавік Гомельскага р-на) [1, с. 20]. Паводле народных вераванняў, гэту істоту нельга крыўдзіць і злаваць: “Ну, а калі разазліць дамавога, то ён стучыць па начах, жаншчыне другой раз можа каўтун у валасах запутаць” (в. Брылёва Гомельскага р-на) [1, с. 19]. У якасці засцярогі ад шкодных дзеянняў дамавіка выкарыстоўвалі люстэрка, нож, крыж, святую ваду і інш.

Такім чынам, паўната характарыстыкі персанажа залежыць ад звестак пра знешні выгляд і месцазнаходжанне, амбівалентны характар яго дзеянняў, спосабы засцярогі.

Літаратура

1 Народная міфалогія Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2003. – 320 с.

Я. М. Батурына

Навуک. кір. А. В. Брадзіхіна,

канд. філал. навук, дацэнт

ЭЛЕМЕНТЫ СЮЖЭТНАЙ СХЕМЫ РАБІНЗАНАДЫ Ў ГАВЭНДЗЕ “ХАДЫКА” У. СЫРАКОМЛІ

Рабінзанада – гэта літаратурны твор, у якім апісваецца падарожжа з прыгодамі, звязанае з нейкім гіблым, незаселеным людзьмі месцам. У беларускай літаратуры на аснове гэтай сюжэтнай схемы створана нямала як праявічых, так і вершаваных тэкстаў, прычым большасць з іх мае нацыянальныя асаблівасці. Так, дзікай, варожай прасторай, з якой змагаюцца героі, становіцца не выспа ў акіяне, а пушча ці балота. Першым узорам беларускай рабінзанады з’яўляецца гавэнда У. Сыракомлі “Хадыка”. Каб вызначыць элементы сюжэтнай схемы рабінзанады ў гавэндзе, трэба суаднесці твор з галоўнымі яе адметнасцямі.

Першае яе патрабаванне – *выпадзенне героя са звыклага яму асяроддзя і ізаляцыя ад знешняга свету*. Па сюжэту твора Хадыка жыў у пушчы трыццаць год пасля таго, як збег, забіўшы пана лоўчага і баючыся суролага пакарання. *Мемуарнасць аповеду* як адна з адметнасцей жанру ў гавэндзе “Хадыка” прадстаўлена праз адмысловую споведзь героя, пераказ сваёй гісторыі князю. У творы У. Сыракомлі прысутнічаюць *апісанні і падрабязнасці ўсіх выкананых героем-адзіночкам дзеянняў дзеля выжывання*, характэрныя сюжэтнай схеме рабінзанады: уладкаванне побыту, пабудова жылга, заснаванне пчалінай гаспадаркі, здабыча ежы. Не абыходзіцца гавэнда “Хадыка” і без *дакументальнага пачатку*, на які звычайна абапіраецца рабінзанада. Так, па адной з версій рамана “Рабінзон Круза” заснаваны на рэальнай гісторыі шатландскага марака Аляксандра Селькірка. Гавэнда “Хадыка” таксама мае рэальны грунт, пра што паведамляе сам аўтар: “Гэта паданне я пачуў ад чалавека, сумленнасць якога з’яўляецца зарукай таго, што яно існуе ў сапраўднасці. Пчаліная пасека пад назвай Хадыка знаходзіцца, а правільней знаходзілася не дзе сярод дзякавіцкіх лясоў. Гісторыя яе ўзнікнення такая ж, як мы тут апісалі” [1, с. 186].

Са сказанага вышэй вынікае, што гавэнда “Хадыка” У. Сыракомлі мае ўсе асноўныя рысы сюжэтнай схемы рабінзанады: ізаляцыю героя ад знешняга свету, мемуарны характар аповеду, насычанасць дэталёвымі апісаннямі спосабаў выжывання, дакументальнасць асновы. Менавіта таму мы можам лічыць твор першым узорам жанру ў беларускай літаратуры.

Літаратура

1 Цвірка, К. А. Слова пра Сыракомлю / К.А. Цвірка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – С. 186.

М. А. Бірыла

*Навук. кір. Л. В. Паплаўная,
канд. філал. навук, дацэнт*

СІСТЭМНЫЯ АДНОСІНЫ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК СА ЗНАЧЭННЕМ АСОБАСНАЙ ХАРАКТАРЫСТЫКІ

Аб’ектам нашага даследавання з’яўляюцца фразеалагічныя адзінкі з семантыкай асобаснай характарыстыкі, выбраныя са “Слоўніка фразеалагізмаў беларускай мовы” ў 2 тамах І. Я. Лепшава. Такія фразеалагізмы характарызуюць інтэлектуальныя здольнасці чалавека, вызначаюць рысы яго характару. Вылучаныя фразеалагічныя адзінкі могуць уступаць у сінанімічныя і антанімічныя адносіны.

Фразеалагічныя сінонімы – гэта фраземы, якія абазначаюць тое самае ці блізкае паняцце, але адрозніваюцца адценнямі значэнняў ці эмацыянальна-экспрэсіўнай (стылістычнай) афарбоўкай.

Так, у адзін сінанімічны рад могуць аб’ядноўвацца наступныя фразеалагізмы з асобаснымі характарыстыкамі чалавека:

- 1) **ціхі, лагодны:** *божая кароўка, вады не замуціць, мухі не пакрыўдзіць, цішэй вады ніжэй травы;*
- 2) **разумны, кемлівы:** *на галаву вышэй, галава варыць, не галава, а дом саветаў, светлая галава, <ёсць> <свая> галава на плячах;*
- 3) **дурны:** *ні бум-бум, галава <i> два вухі, галава яловая, дубовая галава, без галавы, пустая галава, клёпкі не хапае <у галаве>, конік Божы (Ісусаў), куст альховы, мякіна ў галаве, дурны поп хрысціў, без цара ў галаве;*
- 4) **легкадумны:** *з ветрам (з ветрыкам, з вецяркоў) у галаве, як у полі вецер, гарачая галава.*

Фразеалагічная антанімія, як і фразеалагічная сінанімія, адлюстроўвае сістэмныя сувязі гэтых адзінак. Аднак у адрозненне ад сінанімічных фразеалагізмаў фразеалагізмы-антонімы маюць супрацьлеглыя значэнні, але характарызуюць прадметы (дзеянні, прыметы) абавязкова толькі ў адным плане. Сярод фразеалагічных адзінак з асобаснай характарыстыкай былі вылучаны наступныя антанімічныя пары:

- 1) **разумны – дурны:** *з галавой – без клёпкі ў галаве; светлая галава – алёша з батонамі;*
- 2) **умелы – няўмелы:** *залатыя рукі – ні млён ні таўкач; і шавец (швец) і жнец і на дудзе (на дудцы, у дуду) ігрэц -- не адтуль рукі растуць;*
- 3) **вопытны – нявопытны:** *біты воўк -- молада-зелена; стрэляны верабей – жаўтаротае птушаня;*
- 4) **здольны -- бяздарны:** *бог не пакрыўдзіў (не абдзяліў) – бог пакрыўдзіў.*

Антанімія сярод фразеалагічных адзінак з семантыкай асобаснай характарыстыкі менш пашыраная з’ява, чым сінанімія.